

Олена ЧЕРЕДНИК,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри управління навчальними закладами
Донбаський державний педагогічний університет
(Україна, Слов'янськ) 21raduga-duga21@mail.ru*

Ольга КОВАЛЕВСЬКА,

*магістрант спеціальності Управління навчальними закладами
Донбаський державний педагогічний університет
(Україна, Слов'янськ)*

ДОСВІД РОБОТИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано досвід роботи щодо забезпечення організації навчально-пізнавальної діяльності студентів другої половини ХХ століття. Автором встановлено, що серед навчально-методичних установ, які впливали на процес і результати організації навчально-пізнавальної діяльності студентів вишів, важливу роль відігравали навчальні приміщення вищих навчальних закладів, де проходили заняття. Були утворені науково-методичні комісії, які: аналізували навчальні програми педагогічних і учительських інститутів, розглядали методичні вказівки та програми; вивчали й узагальнювали досвід роботи кафедр за матеріалами перевірок, стенограмами, звітами тощо. Виявлено, що існування навчально-методичних установ надавало змогу студентам та викладачам вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладів займатися науково-дослідною роботою, поглиблювати знання з історії рідного краю та України.

Ключові слова: навчально-пізнавальна діяльність, студент, вищій навчальний заклад, бібліотека, науково-методична комісія.

Лит. 10.

Olena CHEREDNYK,

*Ph. D in pedagogical sciences, associate professor
of the educational establishments' management department
Donbas State Pedagogical University
(Ukraine, Slovyansk) 21raduga-duga21@mail.ru*

Olha KOVALEVSKA,

*Magistrand of the educational establishments' management department
Donbas State Pedagogical University
(Ukraine, Slovyansk)*

THE WORK EXPERIENCE OF THE ORGANIZATION OF EDUCATIONAL ACTIVITY OF STUDENTS OF THE SECOND PART OF THE XX CENTURY

The article deals with the analysis of the work experience of the organization of the educational activity of students of the second part of the XX century. The authors have proved the great role of the buildings of higher educational establishments among the educational establishments that influenced the process as the results of the educational activity organization of students. Such buildings include laboratories, gyms, secondary schools, the buildings of enterprises, scientific institutions that have been used for providing lectures, seminars, practical and laboratory classes.

The scientific and methodological commissions have been formed and they had such functions as: the analysis of the educational programs of the pedagogical and teachers' institutions, the analyzing of the methodological directions and programs, the studying of the experience of the work of departments as the results of control. The authors have pointed that the educational and methodological establishments make the students and teachers to be able to provide the research work and to get knowledge in the sphere of the history of native region and Ukraine.

The beginning of the researched period has been characterized by the tendency for the increasing of the assignments of the state for the development of the educational and methodological complex of higher educational pedagogical establishments. It has promoted the development of the researched element in the scientific work of teachers and the increasing of the role of the students' independence.

Key words: educational activity, student, higher educational establishment, library, scientific and methodological commission.

Ref. 10.

Елена ЧЕРЕДНИК,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры управления учебными заведениями Донбасский государственный педагогический университет (Украина, Славянск) 21raduga-duga21@mail.ru

Ольга КОВАЛЕВСКАЯ,

магистрант специальности Управление учебными заведениями Донбасский государственный педагогический университет (Украина, Славянск)

ОПЫТ РАБОТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА

В статье проанализирован опыт работы обеспечения организации учебно-познавательной деятельности студентов второй половины XX века. Было установлено, что среди учебно-методических учреждений, которые влияли на процесс и результаты организации учебно-познавательной деятельности студентов вуза, важное место занимали учебные помещения высших учебных заведений, где проходили занятия. Были созданы научно-методические комиссии осуществляющие мероприятия: анализировали учебные программы педагогических и учительских институтов, рассматривали методические указания и программы; изучали и обобщали опыт работы кафедр по материалам проверок, стенограммами, отчетами и тому подобное. Выявлено, что существование учебно-методических учреждений предоставляло возможность студентам и преподавателям отечественных высших педагогических учебных заведений заниматься научно-исследовательской работой, углублять знания по истории родного края и Украины.

Ключевые слова: учебно-познавательная деятельность, студент, высшее учебное заведение, библиотека, научно-методическая комиссия.

Лит. 10.

Постановка проблеми. Соціально-економічні та суспільно-політичні перетворення, які відбулись у другій половині XIX століття, створили об'єктивні передумови розвитку дидактичної думки, сприяли усвідомленню значущості організації навчально-познавальної діяльності студентської молоді в житті суспільства.

У контексті розвитку вищої педагогічної школи другої половини XX століття, актуалізувало проблему глибокого та системного вивчення навчально-познавальної діяльності студентів, оскільки саме вона була спрямована на забезпечення потреб підготовки кваліфікованих спеціалістів у різних галузях науки, техніки, мистецтва.

Аналіз досліджень. Внесок вітчизняних педагогів і науковців другої половини ХХ століття у процес розвитку ефективної організації навчально-пізнавальної діяльності студентів знайшла відображення в наукових працях С. Архангельського, Г. Батуриної, В. Беспалько, М. Скаткіна та інші; І. Драч; А. Сохора розкриває структуру організації навчальної діяльності; проблемам визначення сутності і змісту поняття навчально-пізнавальної діяльності студентів була предметом уваги таких науковців, як: Т. Габай, І. Зимня, А. Коджаспірова, Г. Коджаспірова, Н. Мойсеюк та інші.

Проаналізовані дослідження свідчать, що узагальненню, систематизації і закріпленню набутих знань, практичному їх застосуванню повинно сприяти навчально-методичне забезпечення вищих навчальних закладів, що значно підвищить ефективність і результативність навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Мета статті є забезпечення організації навчально-пізнавальної діяльності студентів другої половини ХХ століття.

Серед навчально-методичних установ, які впливали на процес і результати організації навчально-пізнавальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів другої половини ХХ століття, важливу роль відігравали навчальні приміщення вищих навчальних закладів, де проходили заняття. До них належали кабінети, лабораторії, спортивні зали, загальноосвітні школи, приміщення виробництв, науково-дослідних інститутів, які активно використовувались для читання лекцій, проведення семінарів, практичних і лабораторних занять.

Проведене дослідження дозволяє твердити, що в 50-х роках з метою ефективної організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, підвищення рівня організації методичної роботи з фізичного виховання студентів у педагогічних вищих навчальних закладах УРСР було затверджено Наказ № 1007 від 15 жовтня 1951 р. «Про поліпшення стану фізичного виховання і спортивної роботи в педагогічних і учительських інститутах і педагогічних училищах УРСР». Згідно матеріалів документа пильна увага з боку держави на проблему підвищення рівня методичної роботи з фізичного виховання студентів у педагогічних вищих навчальних закладах УРСР була зумовлена не відповідністю навчально-спортивної бази в багатьох педагогічних вищих навчальних закладах потребам навчальної і спортивно-масової роботи цих навчальних закладів. Так, Київський педагогічний інститут іноземних мов, Чернігівський педагогічний інститут, Ворошиловградський педагогічний інститут та низка інших до 1951 р. не мали власних спортивних залів. Криворізький, Миколаївський, Сумський, Дніпропетровський педагогічний інституту в 1951 р. не виставили на змагання своїх команд, що свідчило про незадовільний стан роботи з легкої атлетики, гімнастики, плавання та баскетболу в зазначених вище закладах [3, 11–12].

З огляду на низький стан методичного забезпечення фізичного виховання студентів у педагогічних вищих навчальних закладах Міністерство освіти УРСР зобов'язало начальника Управління педвузів і педучилищ Ф. В. Усенка та начальника відділу фізичної підготовки О. І. Косарева забезпечити в усіх педагогічних навчальних закладах УРСР зміцнити навчально-спортивну базу та добитися докорінного поліпшення масової спортивно-фізкультурної роботи. Директорам педагогічних вузів і педучилищ було доручено збудувати та пристосувати протягом 1952 – 1954 рр. спортивні приміщення і споруди для інститутів і педучилищ; устаткувати протягом 1951 – 1952 рр. спортивні бази інвентарем [3, 14–15].

Відповідно до завдань підготовки учительських кадрів для політехнічної школи (Наказ міністерства освіти УРСР № 378 від 30 червня 1953 р.) ректорат

Харківського педагогічного інституту ім. Г. С. Сковороди здійснив низку заходів, спрямованих на поліпшення навчально-матеріальної бази вищого навчального закладу. Так, були значно розширені навчальні майстерні фізико-математичного факультету. В майстернях створені відділи для механічних, деревообробних, електромонтажних робіт. В навчальних майстернях інституту студенти проходили практикум з виготовлення наочних приладів і посібників, закріплювали практичні навички, необхідні майбутнім вчителям фізики, математики, хімії, біології, географії [10, 77–78].

Міністерством освіти УРСР було видано наказ № 673 від 31.12.1953 р. щодо підвищення навчально-методичного забезпечення організації навчально-пізнавальної діяльності студентів педагогічних інститутів УРСР. Відповідно цього документа, видавництву «Радянська школа» (Г.К. Гончаренку) необхідно було забезпечити видання підручників для педвузів за планом 1954 р.; навчальні матеріали для заочників (програми та контрольні роботи) друкувати не пізніше як за місяць після одержання їх від Міністерства освіти; редакції газети «Радянська освіта» (К. Ф. Присяжнюк) регулярно висвітлювати досвід підготовки учительських кадрів у педагогічних вищих навчальних закладах УРСР. Контроль за виконанням означеного наказу було покладено на заступника Міністра освіти УРСР [6, 5–10].

З метою посилення кваліфікованої допомоги педагогічним вузам з питань навчально-виховної, наукової та методичної роботи в 1953 р. було затверджено Наказ № 357 «Про утворення при Управлінні педвузів і педучилищ Міністерства освіти УРСР науково-методичних комісій». Згідно документа було вирішено утворити при Управлінні педвузів і педучилищ Міністерства освіти УРСР науково-методичні комісії з числа найбільш кваліфікованих і досвідчених наукових працівників педагогічних і науководослідних інститутів. Утворені науково-методичні комісії здійснювали такі заходи: аналізували навчальні програми педагогічних і учительських інститутів, розглядали методичні вказівки та програми; вивчали та узагальнювали досвід роботи кафедр за матеріалами перевірок, стенограмами, звітами тощо; розглядали вказівки інститутам і кафедрам з питань поліпшення навчально-виховної та наукової роботи; вивчали тогочасні навчальні плани щодо відповідності їх новим вимогам; розробляли пропозиції щодо створення нових оригінальних підручників і навчальних посібників для педвузів та створення авторських колективів; рецензували «Наукові записки» інститутів. Науково-методичні комісії проводили засідання один раз на місяць. Загальне керівництво роботою науково-методичних комісій було покладене на начальника Управління педвузів [4, 21].

Як свідчить проведене дослідження 60-х років важливе місце в організації навчально-пізнавальної діяльності студентів вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладів мало створення в 1964 р. інституту громадських методистів Міністерства освіти УРСР. Комісія Міністерства освіти УРСР і Президія республіканського комітету профспілки працівників освіти, вищої школи і наукових установ відмічали, що вищезазначений інститут громадських методистів позитивно вплинув на стан роботи з вивчення і поширення передового педагогічного досвіду, сприяв залученню учительської громадськості до участі в управлінні народною освітою. Громадські методисти під керівництвом програмно-методичного управління і відповідно до Положення «Про громадського методиста», затвердженого Міністерством освіти УРСР і Республіканським комітетом профспілки працівників освіти, вищої школи і наукових установ, на високому рівні проводили роботу з питань вивчення передового досвіду в школах і по-

ширенню його серед інших шкіл, вчителів студентів вищих педагогічних навчальних закладів [7, 25].

Проведене дослідження дозволяє твердити, що серед структурних підрозділів вищих педагогічних навчальних закладів УРСР другої половини ХХ століття провідне місце займала бібліотека.

Керуючи постановами директивних органів з питань поліпшення бібліотечної справи в УРСР та рішеннями партії з ідеологічних питань, бібліотеки педагогічних вищих навчальних закладів протягом другої половини ХХ століття проводили роботу з пропаганди книги, сприяли підвищенню загальноосвітнього, культурного і науково-технічного рівнів студентів, надавали допомогу кафедрам і громадським організаціям у навчальній, ідейно-виховній та науково-дослідній роботі [8, 14–15].

У педагогічних навчальних закладах згідно наказу Міністерства освіти УРСР № 80 від 21.04.1964 р. «Про стан і заходи роботи бібліотек педагогічних інститутів УРСР» велика увага приділялася комплектуванню бібліотек новою літературою. Так, на високому рівні ця робота була поставлена у бібліотеках Івано-Франківського, Сумського, Кам'янець-Подільського та інших педінститутів. [8, 16–17].

У бібліотеках педагогічних інститутів проводилася бібліографічна робота. Були зібрані і використовувалися бібліографічні посібники, бібліографічна періодика, довідники, енциклопедії. Було створено картотеку газетно-журнальних статей тематичні картотеки, поширювалася інформація про отриману нову літературу. Студенти і викладачі мали змогу систематично одержувати бібліографічні довідки. Так, в бібліотеці Івано-Франківського педагогічного інституту була на добре складена картотека газетно-журнальних статей і тематичні картотеки з питань навчально-виховної роботи. У 1963/64 навчальному році бібліотека інституту видала 62 письмових і 169 усних довідок. Щомісяця складалися інформаційні бюлетені про нові надходження літератури і передавалися кафедрам. Випускалися бібліографічні календарі знаменних і пам'ятних дат. У 1963 р. бібліотека склала і видала на ротаторі бібліографічний покажчик «Матеріали до історії міст і сіл Івано-Франківської області». Щосереди по інститутському радіо передавалися бібліографічні огляди [8, 17–18].

Робота бібліотек була спрямована на допомогу кафедрам, громадським організаціям у здійсненні завдань навчальної, виховної і науково-дослідної роботи в піднесенні професійної майстерності майбутніх педагогів. Було запроваджено відкритий доступ до книжкових фондів бібліотек і розпочато процес докорінного поліпшення комплектування бібліотек педагогічних інститутів літературою з широким залученням до цього працівників кафедр. Почали складатися тематичні плани комплектування, ретельно вивчатися відмовлення на літературу, використовуватися обмінні фонди великих бібліотек для доукомплектування книжкових фондів. Склалися конкретні плани удосконалення каталогів, встановлювалися строки редагування певних частин алфавітного і систематичного каталогів і картотек.

Проте, не дивлячись на значні позитивні зрушення в галузі роботи бібліотек, в частині бібліотек педагогічних інститутів незадовільно була поставлена бібліографічна і методична роботи, не забезпечена своєчасна широка інформація про літературу, яка відображала тогочасні досягнення науки і техніки. В окремих інститутах не проводилися обов'язкові заняття, визначені наказом міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР № 252 від 27.10.1960 р. з ознайомлення студентів з технікою підбору необхідної літератури і системою каталогів. Мало уваги приділялося масовим формам роботи та індивідуальній роботі з питань керівництва процесом читання студентів. Книжкові

виставки в деяких інститутах організовувалися лише до знаменних і пам'ятних дат. У бібліотеці Ніжинського педагогічного інституту в 1964 р. не було проведено жодної читачької конференції, літературного вечора, диспуту. В бібліотеках Ровенського, Івано-Франківського та інших педагогічних інститутів була відсутня належна індивідуальна робота з читачами, переважала механічна видача книг [9, 114–118].

З метою докорінного поліпшення роботи бібліотек педагогічних інститутів УРСР у 1964 р. наказом Міністра освіти УРСР була активізована робота науково-методичної комісії з бібліотечної справи при Міністерстві освіти УРСР. Бібліотека Київського педагогічного інституту ім. О.М. Горького була затверджена як опорна з питань надання методичної допомоги бібліотеками педагогічних інститутів УРСР [8, 14].

У 1972 р. Міністерством освіти УРСР було видано наказ № 249 від 20.09.1972 р. «Про заходи по виконанню постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 18.02.1972 р. № 535 та ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР від 08.08.1972 р. № 370 «Про подальше вдосконалення вищої освіти». Згідно документа Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, Комітет по пресі при Раді Міністрів УРСР зобов'язувалися забезпечити своєчасну підготовку та видання підручників, навчально-методичних посібників, особливо з новітніх напрямків науки і техніки, тиражами, які б задовольнили потреби вищих навчальних закладів [5, 3–12].

Як свідчить проведене дослідження 80-х років встановлено, що у другій половині ХХ століття величезне значення для сприйняття матеріалу його систематизації й узагальнення, виховної роботи мав музей. Музеї вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладів за типовою видовою класифікацією були віднесені до навчальних музеїв, які створювалися переважно в системі вищої освіти з метою підвищення ефективності навчання [7, 27].

І. Медведєва, дослідниця організаційно-педагогічних засад діяльності музеїв зазначила, що пріоритетним напрямком роботи музеїв вищих навчальних закладів ХХ століття стало ідеологічне виховання студентської молоді [1, 78].

Зауважимо, що навчально-методична цінність музеїв у 80-х роках набула особливого значення, що обумовлювалося, перш за все, пошуком нових ефективних підходів у вихованні молоді з урахуванням своєрідності соціального розвитку кожного з поколінь. Поступово музеї вищих педагогічних навчальних закладів трансформувалися в новий соціальний інститут, зміст і форми роботи якого були спрямовані на виховання студентської молоді [2, 45].

У повоєнні роки значно зросла кількість державних музеїв на всій території України: музеї-заповідники, історичні та художні – Дружківський міський художній музей, Музей історії міста Горлівка, Яготинський державний історичний музей, Музей історії Богуславщини тощо. У ході наукового пошуку виявлено, що існування цих навчально-методичних установ надавало змогу студентам та викладачам вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладів займатися науково-дослідною роботою, активно поглиблювати знання з історії рідного краю та України взагалі.

Проведене дослідження дозволяє твердити, що облаштування навчально-методичних установ вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладів відбувалось поступово, як правило, за державного фінансування. У перші післявоєнні роки педагогічні вищі навчальні заклади були забезпечені найнеобхіднішим методичним обладнанням.

Протягом другої половини ХХ століття, з метою підвищення рівня ефективної організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, навчально-методичний комплекс вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладів розширювався і вдосконалювався.

Висновки. Таким чином, навчально-допоміжні установи вищих педагогічних навчальних закладів другої половини ХХ століття задовольняли навчальні потреби викладання, надавали матеріал для самостійної наукової роботи студентів і викладачів і сприяли розвитку навчально-інтелектуальних умінь студентів.

У ході наукового пошуку виявлено, що відповідне навчально-методичне забезпечення було важливою умовою успішної організації навчально-пізнавальної діяльності студентів вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладів досліджуваного періоду.

Таким чином, отримані результати дослідження дозволяють стверджувати, що у другій половині ХХ століття відбулось інтенсивне навчально-методичне забезпечення організації навчально-пізнавальної діяльності студентської молоді вітчизняних вищих педагогічних навчальних закладів. Для початку досліджуваного періоду була характерна тенденція щодо збільшення штатних асигнувань з боку держави на облаштування уже існуючого навчально-методичного комплексу педагогічних вищих навчальних закладів. Це сприяло активізації дослідного елементу в наукових пошуках викладачів і піднесенню значення самостійної роботи студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Медведєва І. М. Організаційно-педагогічні засади діяльності музеїв у вищих технічних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Інна Миколаївна Медведєва. – Луганськ, 2009. – 256 с.
2. Мезенцева Г. Г. Музеєзнавство (на матеріалах музеїв УРСР) / Галина Георгіївна Мезенцева ; відп. ред. С. М. Чайковський. – К., 1980. – 120 с.
3. Наказ № 1007 від 15 жовтня 1951 р. «Про поліпшення стану фізичного виховання і спортивної роботи в педагогічних і учительських інститутах і педагогічних училищах УРСР» // Збірник наказів і розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – 1951. – № 21. – С. 11–17.
4. Наказ № 357 від 12.06.1953 р. «Про утворення при Управлінні педвузів і педучилищ Міністерства освіти УРСР науково-методичних комісій» // Збірник наказів і розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – 1953. – № 13. – С. 21.
5. Про заходи по виконанню постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 18.02.1972 р. №535 та ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР від 08.08.1972 р. №370 про подальше вдосконалення вищої освіти // Збірник наказів і розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – 1972. – № 17. – С. 3–12.
6. Про підсумки роботи стаціонарних і заочних відділів педагогічних вузів УРСР за 1952/53 навчальний рік та завдання на 1953/54 навчальний рік // Збірник наказів і розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – 1954. – № 8. – С. 5–0.
7. Про роботу громадських методистів Міністерства освіти Української РСР // Збірник наказів і розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – 1964. – № 19. – С. 21–27.
8. Про стан і заходи роботи бібліотек педагогічних інститутів УРСР // Збірник наказів і розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – 1964. – № 12. – С. 14–18.
9. Центральний державний історичний архів (ЦДА м. Київ). – Ф. 166 «Накази Міністерства вищої освіти СРСР». – Оп. 15. Спр. 227. Наказ по Міністерству вищої і середньої спеціальної освіти УРСР. Про роботу викладачів вищих і середніх спеціальних учбових закладів по поширенню бібліотеки та наукових знань. – 178 арк.
10. ЦДА м. Київ. – Ф. 166 Накази Міністерства вищої освіти СРСР». – Оп. 15. – Спр. 4159. – 167 арк.

REFERENCES

1. Medvedeva I. M. Organizatsiyno-pedagogichni zasady diyalnosti muzeyiv u vishchih tehniknih navchalnih zakladah : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.05 / Inna Mikolayivna Medvedeva. – Lugansk, 2009. – 256 s.

2. Mezentseva G. G. Muzeeznavstvo (na materialah muzeyiv URSS) / Galina Georgiyivna Mezentseva ; vidp. red. S. M. Chaykovskiy. – K., 1980. – 120 s.

3. Nakaz № 1007 vid 15 zhovtnya 1951 r. «Pro polipshennya stanu fizichnogo vihovannya i sportivnoyi roboti v pedagogichnih i uchitelskih institutah i pedagogichnih uchilishchah URSS» // Zbirnik nakaziv i rozporjadzhen Ministerstva osviti Ukrayinskoyi RSR. – 1951. – № 21. – S. 11–17.

4. Nakaz № 357 vid 12.06.1953 r. «Pro utvorennya pri Upravlinni pedvuziv i peduchilishch Ministerstva osviti URSS naukovu-metodichnih komisiy» // Zbirnik nakaziv i rozporjadzhen Ministerstva osviti Ukrayinskoyi RSR. – 1953. – № 13. – S. 21.

5. Pro zahodi po vikonannyu postanovi TsK KPRS i Radi Ministriv SRSR vid 18.02.1972 r. №535 ta TsK KP Ukrayini i Radi Ministriv URSS vid 08.08.1972 r. №370 pro podalshe vdoskonalennya vishchoyi osviti // Zbirnik nakaziv i rozporjadzhen Ministerstva osviti Ukrayinskoyi RSR. – 1972. – № 17. – S. 3–12.

6. Pro pidsumki roboti statsionarnih i zaochnih viddiliv pedagogichnih vuziv URSS za 1952/53 navchalny rik ta zavdannya na 1953/54 navchalny rik // Zbirnik nakaziv i rozporjadzhen Ministerstva osviti Ukrayinskoyi RSR. – 1954. – № 8. – S. 5–10.

7. Pro robotu gromadskih metodistiv Ministerstva osviti Ukrayinskoyi RSR // Zbirnik nakaziv i rozporjadzhen Ministerstva osviti Ukrayinskoyi RSR. – 1964. – № 19. – S. 21–27.

8. Pro stan i zahodi roboti bibliotek pedagogichnih institutiv URSS // Zbirnik nakaziv i rozporjadzhen Ministerstva osviti Ukrayinskoyi RSR. – 1964. – № 12. – S. 14–18.

9. Tsentral'nyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv (TSDIA m. Kyiv). – F. 166. – Op. 15. – Spr. 227. – 178 ark.

10. TSDIA m. Kyiv. – F. 166. – Op. 15. – Spr. 4159. – 167 ark.

Статтю подано до редакції 09.03.2016 р.